

MUSTAQILLIK ARAFASIDA O'ZBEKISTONDA TURIZM RIVOJLANISHI VA
MUAMMOLARI

Murodov Halim

Buxoro davlat pedagogika instituti "Ijtimoiy fanlar" kafedrası, PhD

Telefon: +998906131416, murodovhalim645@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada O'zbekistonda mustaqillik arafasidagi turizm ijtimoiy – iqtisodiy tashkilot sifatida mustaqil faoliyat ko'rsatmaganligi, turizmdagi muammolar va kamchiliklar hamda ularning sabablari, shuningdek turizm sohasidagi ijobiy o'zgarishlar tahlil etilgan.*

Kalit so'zlar: *bazalar, kemping, pansionatlar, turizm, meros, gid, ekskursiya, viza, mehmonxona, pullik xizmat, Rashidov, sanatoriy-kurort.*

O'tgan asrning 50-90 yillarigacha bo'lgan sobiq Ittifoq turizmi rivojlanishidagi to'siqlarning birinchisi turizm sohasida xususiy sektorning faoliyatiga chek qo'yilganli, sohada davlat monopoliyasi o'rnatilganligi va raqobat muhitining yo'qligi, ikkinchidan esa turistik industriyadagi jahonda ro'y berayotgan yangiliklar va diversifikatsiya jarayonlaridan Ittifoq turizmining uzilib qolganligi, hamda turistik xizmatlar sifatining pastligi, uchinchidan AQSH boshchiligidagi G'arb davlatlari bilan "Sovuq urush" davridagi raqobati, to'rtinchidan esa Sovet Ittifoqida turizmdan dunyoning rivojlangan davlatlarida bo'lgani kabi ijtimoiy-iqtisodiy hayotni yuksaltirishga emas, balki soxta sotsializm yutuqlarini targ'ib qilish quroli sifatida foydalanishida edi. Bu borada turizmning iqtisodiy faktori ikkinchi darajaga surib qo'yilgan edi. 1970 – 1980 yillar boshlarida mehmonxona va boshqa joylashtirish, sog'lomlashtirish vositalarini barpo etishda ijobiy tendensiya kuzatilib, Toshkentdagi Chorsu, O'zbekiston, Buxorodagi Zarafshon, Varaxsha, Buxoro mehmonxonalari, mashhur Moxi xossa sanatoriyasi yoki Jizzaxdagi Zomin sanatoriyasi kabilar shular jumlasidandir. Albatta turizm va sayyohlik sohasidagi bunyodkorlik qurilishlarini amalga oshirishda shu davrdagi O'zbekiston rahbari Sharof Rashidovning tashabbuskorligi va homiyliги katta rol o'ynadi. Sh. Rashidov O'zbekistonda turizm rivojlanishini yangi bosqichg ko'tarish uchun Ittifoqning mashhur arxitektorlari va mahalliy arxitektorlari bilan O'zbekistondagi turistik markazlar loyihasi asosida Samarqand da 620 o'rinli, Buxoroda 420 o'rinli milliy dizayndagi turistik markazlar loyihalari 1980 – 1983 yillarda ishlab chiqilib, amalga oshirish jarayonlariga yetganda afsuski Sh. Rashidovning vafot etdi. Natijada milliy turizm uchun xizmat qilishi mo'ljallangan ushbu loyihalar qurilish uchun qabul qilinsada, lekin amalga oshmadi[1]. O'zbekistonda turizm industriyasini barpo etish borasida siljishlar bo'lsada, lekin soha va u bilan bog'liq bo'g'inlarda kadrlar masalasida hali ham muammolar – kadrlar yetishmovchiligi dolzarb bo'lib, buni 1975 yilda o'tkazilgan so'rovnomada qatnashgan 34,2 foiz turistlar transport va xizmat ko'rsatish sohasida malakali mutaxassislar va gid tarjimonlar yetishmasligini qayd etgani ham tasdiqlamoqda[2, 12]. Turizm sohasidagi kadrlar masalasi sobiq Ittifoq davrida

juda dolzarb muammolardan bo'lib, ayniqsa markazdan uzoqda joylashgan respublika larda aynan O'zbekistonda ham bu masala yanada keskinroq edi. Jumladan buning birinchi sababi, O'zbekistonda turizm sohasi bo'yicha oliy va malakali kadrlar tayyorlaydigan maxsus oliy o'quv yurtlari faqat Toshkent va Samarqandda bo'lib, bu esa kadrlar taqchilligi muammosini bartaraf etishga imkon bermadi, ikkinchidan esa aynan sayyohlik sohasidagi kadrlar tayyorlashning zaruriy talablaridan biri bo'lmish xalqaro hamkorlikning yo'lga qo'yilmaganligi natijasida jahon standart lariga javob beradigan malakali kadrlar yetishmovchiligi yana ko'p yillar saqlanib qolishiga sabab bo'ldi. Ittifoq hukumati 1980 yil dekabrda "Mamlakatda turistik – ekskursiya ishlarini yanada rivojlantirish va takomillashtirish to'g'risida"gi qarorida turizmni yanada takomillashtirish, kasaba uyushma, davlat organlari yoshlar va turistik tashkilotlar ning ish faoliyatini jadallashtirish, ommaviy turizmni yanada rivojlantirish, kadrlarni tayyorlash masalasi, turistik bazalar, bolalar turistik bazalarini yangi talablar asosida tashkil etish va chet el turizmi masalalarini tubdan yaxshilash choralari belgilandi[3, 44]. O'zbekistonning tarixiy shaharlari Buxoro, Samarqand, Xiva, Toshkent va Farg'ona vodiysini o'z ichiga olgan sayyohlik marshrutlarini tashkil etishning strategiyasi 1970-80-yillarda ishlab chiqilib, unda qadimiy shaharlardagi tarixiy va inqilobiy voqealarni aks ettiruvchi yodgorliklarni ekskursiya obyektlari sifatida namoyish etish zarurati belgilandi. Rejaga ko'ra, 20 kunlik "O'zbekiston bo'ylab ekskursiya", 12 kunlik "O'zbekiston arxeologik yodgorliklari orqali" va 20 kunlik "O'zbekistonning qadimiy shaharlari" ekskursiyalari uchun yo'nalishlar loyihalari ishlab chiqildi. Har bir obyektни dasturga kiritish uchun maxsus pasport rasmiylashtirildi. Unda obyektning nomi, joylashgan joyi, tasviri, obyekt bilan bog'liq tarixiy manbalar va boshqa ma'lumotlar mavjud edi. Lekin bu davrda O'zbekistonda hali turistlarga ma'lum bo'lmagan tarixiy yodgorliklar va milliy hunarmandchilik ananalarni, xalqimiz turmsh tarzi va u bilan ming yilliklardan buyon yashab kelayotgan urf odatlarimizni namoyish etadigan, tanishtirishga imkon beradigan turistik yo'nalishlar, turmahsulotlar qisqasi yangi turistik resurslar majmualarini yaratish bo'yicha tizimli ishlar yo'lga qo'yilmagan. Jumladan sovetlar davrida O'zbekistonning mavjud turistik brendlar Buxoro, Samarqand, Xiva kabilarni jahonga keng miqyosda reklama va targ'ibot tashviqot qilish borasida hamkorlik aloqalari juda sust bo'lib, mavud aloqalar ham tor doirada Yevropaning sotsialistik davlatlari bilan qisman yo'lga qo'yilgan edi xolos. Afsuski O'zbekiston va uning turistik salohiyati haqida ma'lumotlar juda kam e'lon qilingan edi. 1981 – 1985 yillarda Ittifoq miqyosida ya'ni respublikalarda ijtimoiy mehnat unumdorligi oshishi hisobiga milliy daromadning ortishi (foizlarda) Ukrainada 100 %, Belorussiya 95 %, Estoniya 91 %, Gruziyada 76 %, Armaniston 65%, Qirg'iston 39 % va O'zbekistonda esa 13 % oshgan[4, 16]. Ikkinchidan O'zbekiston aholisining asosiy qismi qishloq xo'jaligida bandligini hisobga olsak, kolxoz ishchilarining o'rtacha ish haqlari bo'yicha 1988 yilda Estoniyada 304 rubl, Litva 223 rubl, Armaniston 185 rubl, Qozog'istonda 199 rubl, Turkmanistonda 179 rubl va O'zbekistonda esa 149 rublni tashkil etgan[4, 80,83]. Bunday past milliy daromad va kam ish haqi haqi bilan O'zbekiston fuqarolari dam olish yoki o'z sog'ligini tiklash uchun turistik sayohatga yoki sanatoriylarga borishga albatta iqtisodiy imkoniyatlari

yo'l bermas edi. Shuningdek chet elga sayohatga chiqish juda qimmat edi. Shunday bo'lsada sohadagi bir oz ijobiy siljishlar ko'zga tashlanib, joylashtirish vositalari hamda ulardagi o'rinlar soni ko'payishiga imkon yaratildi. O'zbekistonda 1980 yilda turistik mehmonxona, bazalar, kemping va pansionatlar soni 31 ta, 1988 yilda esa 32 taga yetib, ulardagi o'rinlar soni mos ravishda 5,8 mingdan 8,5 mingtaga ko'payib, dam oluvchilar soni esa mos ravishda 559 mingdan bir million o'n besh ming kishiga turistik xizmatlar ko'rsatildi[4, 239]. Sobiq Ittifoq davridagi ushbu statistikani tahlil qiladigan bo'lsak, turizmni rivojlantirish imkoniyatlari O'zbekistonda keng miqyosli bo'lsada, afsuski sovetlar davrida bu sohaga katta foyda keltiradigan davlat iqtisodiyotining muhim sohasi sifatida alohida e'tibor berilmadi. Aynan shunday e'tiborsiz yondashuv mamlakatda turizm industriyasi rivojlanishiga to'sqinlik qildi. Jumladan turistik faoliyatning turistlarga xizmat ko'rsatishni ta'minlovchi turli subyektlar majmuasi ya'ni mehmonxona va boshqa joylashtirish vositalari hamda soha bilan bog'liq boshqa tarmoq korxonalarini qurilishi yoki tashkil etilishi jarayoni juda sust bo'lib, keng amaliy ishlar olib borilmagan. Bu sustkashlikning sababi esa Ittifoqda xalq xo'jaligi sohasini rivojlantirish uchun davlat byudjetidan mablag' ajratishning qoldiq prinsipiga amal qilinishi tufayli katta va istiqbolli loyihalar, sohani davrga mos rivojlantirishga xizmat qiladigan chora tadbirlari uchun mablag' defitsiti jarayoni kuzatildi. Bu esa ayniqsa O'zbekistonda yanada salbiy oqibatlarga olib keldi. Birinchidan mablag' kamligi tufayli milliy turizmning asosiy qiziqishb manbasi bo'lgan tarixiy me'moriy obidalarini asrash, restavratsiya qilish hamda saqlab qolish borasidagi chora – tadbirlarni keskin kamayishiga, ikkinchidan esa bu davrdagi turistik sohaning juda cheklangan imkoniyatlari tufayli 1980 yillar oxirida mamlakatimizning qariyb yigirma million aholisidan atigi 5% i turistik xizmatlardan foydalana olgan xolos. Sobiq Ittifoq davrida 15 ta mustamlaka davlatlar ichida aholisi soni bo'yicha Rossiya va Ukrainadan so'ng uchinchi o'rinda bo'lgan O'zbekiston turizm rivoji borasida esa ancha orqada bo'lib, butun ittifoqning turistik mehmonxonalar, bazalar, lagerlar va pansionatlar umumiy sonidagi ulushi atigi 3% ni va dam oluvchilar soni bo'yicha ham 3% lik ko'rsatkich bilan bu borada o'z salohiyatidan ancha past natijani qayd etgan[4, 20]. Markaziy Osiyoning markazida joylashgan O'zbekiston sobiq Ittifoq nazarida birinchi navbatda xom ashyo manbai sifatida e'tiborga olinib, xalqning ming yillar davomida yaratgan tarixiy madaniy yodgorliklari, obidalarini esa ta'mir talab va hatto restavratsiyaga muhtoj bo'lsada afsuski mablag' ajratilmasdan vayrona holatda qolib ketdi. 1983 yil 27 oktyabr Xorijiy turizm departamenti O'zbekiston Tashqi turizm bosh boshqarmasi deb o'zgartirildi. 1988 yil 26 iyunda hukumat qarori bilan ushbu bo'lim faoliyati tugatildi. 1989-yilda O'zbekiston Vazirlar Kengashi qoshida "Sayyoh-Intur" xo'jalik birlashmasi tashkil etildi[5, 90]. 1990 yilga kelib butun Ittifoqdagi iqtisodiy inqiroz boshqa sohaslar kabi O'zbekiston turizmi sohasini ham og'ir ahvolga solib, bu holat mustaqillikning dastlabki yillarigacha davom etdi.

Xulosa qilib aytdigan bo'lsak, 1989-1991 yillarda O'zbekiston turizm sohasi yillar davomida olib borilgan noto'g'ri siyosat tufayli chuqur inqirozga yuz tutdi. Bu inqirozning sabablari birinchidan sobiq Ittifoq davrida xalq xo'jaligining boshqa barcha sohalari kabi

turizm va ekskursiya ishlari ham markaz tomonidan boshqarilishi va respublikalardagi mahalliy turizm tashkilotlarining mustaqil harakat qila olmasligi mahalliy hududlarda samarali va istiqbolli rejalar, yangi turistik mahsulotlar, yangi turyo'nalishlar yaratish hamda xorijiy hamkorlar bilan to'g'ridan to'g'ri aloqalar o'rnatish imkonini bermagan, ikkinchidan esa turizm va ekskursiya ishlaridan kelayotgan daromadlarining bir qismi mahalliy hudud g'aznasiga tushayotgan bo'lsada, mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan turizmning iqtisodiy va ijtimoiy samarador faoliyatini tan olib, mablag'larni sohaning respublika yoki viloyat hududida keng rivojlantirish uchun yo'naltira olmasligi, ya'ni qisqasi turizmni hududiy rivojlantirishga e'tibor berilmaganligi, uchinchida turizm sohasi sovet mafkurasining xizmatchisiga ya'ni tenglar jamiyati mafkurasi bo'lmish kommunistik jamiyatni targ'ib qilish quroliga aylantirilib, uning asosiy iqtisodiy va ijtimoiy roli ikkinchi darajaga tushirib qoldirilshI, to'rtinchidan jahonda turizmni rivojiga asosiy omil bo'lgan xususiy sektor faoliyatiga yo'l berimganligi, beshinchidan O'zbekistonda turizmni rivojlantirishning va sayyohlarni jalb etishning omili bo'lgan tarixiy – madaniy yodgorliklar, masjid va maqbaralarning ko'pchiligi xaroba yoki butunlay yo'qolib ketish holatiga tushib, ularda obodonchilik hamda ta'mirlash chora tadbirlarining tizimli yo'lga qo'yilmaganligi, oltinchidan sobiq Ittifoq davrida xalq xo'jaligini markazlashtirilgan rejalashtirish va direktiv (yuqori hokimiyat organlar tomonidan berilgan va bajarilishi majburiy sanalgan rasmiy yo'l-yo'riq, dastur, reja, ko'rsatma) boshqaruv usuli o'zini oqlamadi. Bunday boshqaruvda asosan ustuvor sohalarga (harbiy, metallurgiya, neft va gaz kabi sohalarga) katta e'tibor va mablag' ajratilib, lekin 1980 yillar davomida iqtisodiy samaradorligi ko'tarilib borayotgan turizm sohasi esa muhim strategik sohalar qatoriga kiritilmagan. Shuningdek hozirgi kundagi kabi yagona turistik siyosat hamda turistik salohiyati yuqori bo'lgan viloyatlar uchun aniq va tizimli davlat dasturlari, rejaları va konsepsiyalari ishlab chiqilmaganligi, yettinchidan sobiq Ittifoq hududida boshqaruvning sotsialistik shakli o'rnatilganligi tufayli turizm va ekskursiya sohasi rivojlanmadi. Chunki turizm rivojiga xizmat qiladigan zamonaviy yondashuv va raqobat, xalqaro hamkorlik hamda sohadagi xususiy tadbirkorlikka ya'ni nodavlat turizm tashkilotlari faoliyatiga yo'l berilmaganligi bilan ham ushbu davr xarakterlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. https://tatlin.ru/artislec/turistskiy_sentr_v_uzbekistane
2. Mansurov M.Sh. Farg'ona vodiysida turizmning rivojlanish jarayonlari va holati (1980-2018 y). Avtoreferati. Toshkent – 2020. B-12.
3. R.Abdumalikov. T.Xoldorov. Turizm “O'qituvvchi” Toshkent-1988. B-44.
4. Народное хозяйство СССР в 1988 г. Статистический ежегодник. – Издательство «Финансы и статистика». – Москва, 1989.
5. Egamberdieva G. O'zbekistonda turizm sohasini isloh qilish bosqichlari (XX asrning ikkinchi yarmi – XXI asrning birinchi choragi). FarDU. ILMIIY XABARLAR – NAUCHNIY VESTNIK.FerGU» Farg'ona, 2020/№2.B-90.

6. Majidov, R. R., Boqiyev, F. H., Raximov, D. R., Saydaxmadov, A. V., Soliyev, I. S., & Abduqodirov, D. S. (2023). JISMONIY TARBIYA VA SPORT PEDAGOGIKASI DARS MASHG 'ULOTLARINI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING USULLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(1), 28-32.
7. Boqiyev, F. (2024). MASSAJ VA GIMNASTIKA MASHQLARI ORQALI REFLEKTOR HARAKATLAR VA "HARAKAT XOTIRASI" NI TAKOMILLASHTIRISH. SPORT VA XORIJIY TILLAR INTEGRATSIYASINING AMALGA OSHIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI, 1(1), 365-369.
8. Fazliddin, B. (2024). BO 'LAJAK JISMONIY MADANIYAT O 'QITUVCHILARINI TURISTIK FAOLIYATGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. Research and implementation, 2(4), 142-146.
9. Kurbonali, S., & Umarali, Y. (2023). AGE-SPECIFIC CHARACTERISTICS OF PHYSICAL FITNESS OF COLLEGE STUDENTS. Conferencea, 188-191.
10. Мамажонов, Н., Хамракулов, Р. А., Хайдаралиев, Х., Хасанов, А., Бобожонов, Н., & Усмонов, З. КБК: 751 М23 Ташкилий кумита.